

УДК 141.7

ГУДКОВ Сергій, к. філос. н., доцент кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

ФІЛОСОФІЯ УПРАВЛІННЯ ЯК ПАРАДИГМА ВИЖИВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто сучасні філософські проблеми управління на основі методологічних підходів постнекласичної науки. Розроблено практичні рекомендації щодо їх використання.

Ключові слова: практична філософія, філософія управління, парадигма, нормальна наука, наукова революція, зсув парадигми, методологічний анархізм.

© Гудков С., 2015

22

 ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2015. № 3

Гудков С. Философия управления как парадигма выживания общества. Рассмотрены современные философские проблемы управления на основе методологических подходов постнеклассической науки. Разработаны практические рекомендации их использования.

Ключевые слова: практическая философия, философия управления, парадигма, нормальная наука, научная революция, сдвиг парадигмы, методологический анархизм.

*Завжди потрібно пам'ятати про те,
що... мої риторичні вправи не відбивають ніяких
"глибоких істин". Вони лише показують,
як легко раціональним чином водити людей за ніс.
Анархіст подібний до секретного агенту,
який грає у розумні ігри для того, щоб підірвати
авторитет самого розуму
(Істини, Чесності, Справедливості).
П. Фейєрабенд*

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена загостренням кризових явищ у світі та Україні і намаганнями інтелектуальних еліт сформувати дієві науково-методологічні підходи у їх поясненні та передбаченні ефективних шляхів розв'язання. Сучасна філософія дедалі більше набуває практичного характеру, що пов'язано з високою динамікою суспільного розвитку, конфліктогенністю життя та високою ціною управлінських помилок. У науковій літературі актуалізуються філософські проблеми природознавства та екології, філософії: освіти, науки і техніки, економіки, управління та багатьох інших галузей практичної філософії. Характерною особливістю сучасної філософської науки є посилення уваги до проблеми осмислення конкретних форм і сфер буття людини в світі. На відміну від академічної філософії, предметом розгляду якої є сутність речей, прикладна філософія (метафілософія) вивчає конкретні явища суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історико-філософська думка свідчить, що вже у працях стародавніх китайських (Лао-Цзи, Конфуцій, Цзоу Ян та ін.) та грецьких (Піфагор, Геракліт, Сократ, Платон, Аристотель та ін.) філософів сформульовано теоретичні положення стосовно соціального управління, які не втратили своєї значущості і донині. Упродовж доби Середньовіччя (А. Блаженний, Х. Аквінський, М. Лютер, М. Падуанський, В. Оккам, Д. Аліг'єрі та ін.), Відродження (Н. Макіавеллі, Т. Мор та ін.) та Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.) накопичено великий досвід ефективного вирішення суспільних проблем. У німецькій класичній філософії (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, К. Маркс та ін.) і особливо на сучасному етапі розвитку (М. Вебер, Дж. Кейнс, Г. Джордж, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Тоффлер, О. Печчеї та ін.) отримали подальший розвиток основні положення теорії управління. Проте соціальних проблем не поменшало.

У межах сучасної української філософії проблеми регулятивних механізмів функціонування та розвитку соціуму, цивілізаційного повороту та імперативів виживання людства досліджували В. Андрущенко, М. Михальченко [1]; соціального управління та соціальних конфліктів з позиції синергетики у науковій розвідці – Ф. Канак, В. Лобас [2]; логіки управління, феномен управління як передумову існування й розвитку суспільства – В. Кремень, С. Пазинич, О. Пономарьов [3]; проблеми прийняття й реалізації управлінських рішень – С. Фаренік [4] тощо.

Предметом філософії управління залежно від наукових інтересів дослідників можуть бути онтологічні, гносеологічні, логічні, морально-етичні, естетичні та інші аспекти процесу управління. Загальний філософський підхід до управління характеризується розглядом цього процесу як складової соціокультурного життя суспільства, що дозволяє людині існувати у сучасному нестабільному соціумі, і в цьому аспекті становить певну *парадигму виживання*. Філософія управління, що узагальнює основні методологічні підходи до процесу управління, в межах певної філософської парадигми знання набуває цілісності та взаємообумовленості його структурних компонентів до вирішення свого проблемного поля.

Метою цього дослідження є осягнення концептуально-системних основ соціального управління з позиції сучасних постнекласичних [5, с. 392–408] науково-методологічних підходів до регулювання соціальних систем у межах такого напрямку практичної філософії, як філософія управління. Результатом мають стати рекомендації щодо застосування цілого спектра управлінських підходів з метою підвищення ефективності функціонування та "конкурентоспроможності" різних систем управління в сучасному нестабільному соціумі.

Матеріали та методи. Крім загальнологічних методів дослідження, застосовано сукупність методів і підходів постнекласичної науки, що вивчає самоорганізуючі та саморегулюючі системи природного та соціокультурного походження. Наявність серйозних управлінських проблем у державі та брак способів передбачення наслідків управлінської діяльності обумовили застосування прогностичної методології та включення аксіологічних факторів у пояснення управлінського процесу людиновимірними системами. Навіть незначний вплив на такі системи може обумовити синергетичні ефекти, наслідки яких будуть абсолютно не зіставними із силою впливу, адже самоорганізуючі системи здатні самостійно змінювати власну структуру, алгоритм функціонування відповідно до умов та мети діяльності людини.

Результати дослідження. У класичній філософії під парадигмою (від грецьк. *paradeigma* – зразок, приклад) розуміють засадничу концептуальну схему, модель постановки та вирішення проблем, методи дослідження, що використовуються науковцями упродовж певного історичного періоду. Поняття "парадигма" у сучасній науковій

літературі набуває багатьох смислових значень, а саме "теорія", "концепція", "доктрина", "модель", "система поглядів" тощо, що по суті не суперечить його кунівському розумінню. За Т. Куном, парадигма – це концептуальна схема, що тимчасово визнається науковим співтовариством як основа його практичної діяльності, сукупність переконань, цінностей та технічних засобів, що обирається науковим співтовариством і забезпечує існування наукової традиції (наукового напрямку, наукової школи, дослідницької програми тощо) [6]. В Україні, наприклад, ця традиція реалізується в наукових працях [7; 8], підручниках [9; 10], у яких фіксуються основні проблеми управління та пропонуються методи їх вирішення. У цій статті поняття "парадигма" використовується у більш широкому сенсі і ставиться навіть в один порядок з поняттям "філософія". Поняття "виживання" у назві статті також не використовується у вузькому біологічному значенні, а розглядається більше у соціальному значенні (соціально-політичному, соціально-економічному тощо).

Американський історик і філософ Т. Кун виділив три етапи еволюції, життєвого циклу різних парадигм: передпарадигмальний; пакування парадигми ("нормальна наука"); наукової революції, кризи однієї парадигми і переходу до іншої [6]. Вченим у науковий обіг уведено термін "зсув" парадигми. Такі зсуви парадигми повільно змінюють уявлення науковців про оточуючий світ, коректують їх установки і поведінку. Цей процес може охоплювати досить тривалий інтервал часу.

За Т. Куном, етап кризи (революції) у науці неможливо пояснити з точки зору логіки. Він свідчить про розквіт науки та піднесення її творчої продуктивності. Ознакою наукових інновацій є універсальний критерій "вседозволеності" (anything goes). У зв'язку з цим науковець виокремлює два типи революціонерів: молоді люди, які тільки отримали освіту, опанували певну парадигму, але ще не застосовували її на практиці, і люди у віці, що тільки перейшли з однієї сфери діяльності в іншу. І одним, і другим, по-перше, притаманна операційна наївність, вони багато в чому не розуміють засадничих парадигмальних ідей, що поєднують людей у співтовариство, до якого вони хочуть приєднатися. По-друге, вони не знають, чого робити не треба.

Багато філософських ідей потрапляють у поле зору професійних управлінців випадково і використовуються ними безсистемно у ситуації дихотомії виклик-відповідь. Таку ситуацію відомий американський вчений та методолог сучасної науки П. Фейерабенд охарактеризував як "методологічний анархізм" (methodological anarchism) [11]. Під методологічним анархізмом розуміється філософсько-методологічна концепція, що ґрунтується на ідеї абсолютної свободи наукової творчості від "методологічного примусу", який притаманний виключно ідеології ("світській" релігії). У межах цього підходу заперечуються будь-які

форми фундаменталізму в теорії пізнання. Наукові теорії конкурують між собою з метою виявлення найбільш ефективної, а вільна конкуренція методів та ідей – основа наукової раціональності. Використання цього підходу правомірне у так званій науці "переднього краю", де переважає абсолютна невизначеність. Але застосування його в соціальних практиках має бути максимально обмеженим, якщо метою є досягнення хоча б хиткої стабільності.

Намагання сформувати вітчизняну філософську парадигму управлінського мислення (погляди, уявлення щодо управління окремими регіонами та суспільством у цілому) повинно ґрунтуватись на досягненнях світової та української теоретичної думки. Ідея законності як основи суспільного устрою, відповідальності влади перед народом має стати провідною в Україні. Ефективність управління багато в чому залежить від гнучкості системи щодо сприйняття різних поглядів у суспільстві на цілі, засоби та методи управління. Відсутність взаєморозуміння призводить до недовіри до влади, неготовності до сприйняття управлінських рішень, неможливості концентрації зусиль на досягненні соціальних цілей, послаблення державності.

Складність процесу управління як соціального явища потребує чіткої організації, всебічного забезпечення та постійного вдосконалення. Для цього у свідомості керівників усіх рівнів має відображатися специфіка управлінських відносин у державі. Так, Україна в силу свого географічного положення на межі Європи й Азії та особливостей історичного розвитку з давнини перебувала під впливом як європейської, так і азійської культур. Саме тому розрізняють *системоцентричний* (примат системи над людиною, коли у системи тільки права, а у людини тільки обов'язки, коли людина для системи – засіб, а не ціль) та *персоноцентричний* (людина розглядається як найвища цінність і мета (ціль) для системи, коли система служить людині, створює максимум сприятливих можливостей для її існування та розвитку) типи соціального управління. В процесі конкуренції цих двох концепцій вирішення політичних, соціально-правових, економічних, моральних та інших проблем управління набувало специфічних форм.

Ефективність управління значною мірою залежить від розуміння керівниками системи *цінностей*, що визначає життєві орієнтири соціальної системи. На відтворення та розвиток цієї системи має бути зорієнтований процес управління. Проте зазвичай соціальні менеджери не розуміють, що структура цінностей глобального, національного і конкретно-організаційного рівнів взаємопов'язана і відбиває діалектику загального, особливого і конкретного. Це означає, що сучасна філософська управлінська парадигма має передбачати широкий світоглядний діапазон бачення управлінської реальності.

Формування парадигми пов'язано з принципами і законами управління, в яких накопичено позитивний і негативний соціальний

досвід. Формування світогляду професійного управлінця відбувається як у результаті опанування ним знань цілого комплексу наук про управління (загальне), так і внаслідок систематизації традиційних уявлень про управління, що склалися в межах певної культури (особливе), а також стихійно під впливом обміну досвідом з іншими людьми та набуттям власного досвіду (конкретне). Світоглядна обмеженість сучасного менеджера небезпечна проявами суб'єктивізму під час соціального управління. Тому формування спрощеної управлінської парадигми може стати причиною потенційних помилок в управлінській практиці.

Соціальна проблема пов'язана з тим, якою системою цінностей керується управлінець, на які принципи і закони управління орієнтується і чи знає їх взагалі. Толерантність, постаючи, за висловом Е. Соловйова, як "чеснота непримиренних людей", все ж таки завдяки взаємному дистанціюванню індивідів чи спільнот утворює можливість для спілкування та співпраці [12], а також передумови формування спільної ідентичності навіть за наявності культурних відмінностей. Залежно від існуючої системи цінностей мають обиратися методи управління. Наприклад, традиційними цінностями американської культури вважаються свобода, незалежність, впевненість у собі, особистий успіх, рівноправ'я, індивідуалізм, конкуренція тощо. На першому місці в японській системі цінностей – належність до організації, групова гармонія, колективізм, старшинство, груповий консенсус, співробітництво. Структуру цінностей в арабській культурі очолюють безпека та гармонія в сім'ї, дотримання батьківських настанов тощо.

У філософському контексті розвиток культури визначається мірою розвитку людини. Культура є вираженням досягнутого людиною рівня історичного прогресу. Гуманістична сутність культури розкривається через осягнення її соціальних функцій (пізнавальної, комунікативної, регулятивної, прогностичної, ціннісно-орієнтаційної), що органічно взаємопов'язані між собою. Функціональна єдність культури зумовлена її людинотворчою сутністю. Культурою вважається те, що розвиває її сутнісні сили і здібності. Нерозумне управлінське рішення, незасвоєна ідея втрачають загальнокультурний зміст тому, що не можуть бути використані адекватно до їх культурного призначення та опиняються поза межами практики. Термін "антикультура" включає такі суспільні явища, процеси, ідеї та відносини, які суперечать принципам гуманізму і людяності. Антикультура – це результат дегуманізації людських відносин, відходу від загальнолюдських цінностей і пріоритетів, втрати моральних орієнтацій.

В Україні має відбутися перехід до сучасної парадигми соціального управління, яка характеризується підсиленням соціальної орієнтованості системи управління на інтереси окремої людини, інтернаціоналізації теорії та практики управління. Більш гнучкі форми

регуляції суспільних відносин стануть наслідком децентралізації управління з опорою на самоорганізацію [13]. Необхідно вилучити насильницькі методи вирішення соціальних проблем, а відносини жорсткого адміністрування мають бути трансформовані в європейські відносини діалогу, співробітництва, узгодженості. Професіоналізація управлінської праці, поширення наукових підходів до управління, що довели свою ефективність, мають перешкодити потраплянню "випадкових" людей на керівні посади.

Висновки. За умов існування соціальних протиріч єдність людини та культури є умовною, культура може втрачати гуманістичний характер і перетворюватися на свою протилежність (антикультуру). Людинотворча сутність культури набуває *відчужених* форм і замість того, щоб стверджувати загальнолюдські цінності, підносити людське в людині, ми стаємо свідками асоціальних явищ. Тому необхідно враховувати різні тенденції еволюції системи управління соціальними процесами. Наукове передбачення шляхів її реформування вимагає створення нових світоглядних орієнтирів та підвищення філософської культури сучасних менеджерів, бо їх прорахунки можуть мати для держави катастрофічні соціальні наслідки.

Сучасна філософія управління інтегрує тенденції світової практики управління. Розвиток системи соціального управління значною мірою залежить від того, як люди сприймають цю систему та бачать її майбутнє. Повнота, глибина і цілісність, а в підсумку адекватність бачення об'єкта управління і його майбутнього є важливою передумовою позитивних зрушень в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. — Вид. 2-е, випр. й допов. — К. : Генеза, 1996. — 368 с.
2. Канак Ф. Конфлікти та перехідний стан національного буття / Ф. Канак, В. Лобас // Філософська думка. — 1999. — № 4. — С. 72–77.
3. Кремень В. Г. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Кремень, С. М. Пазинич, О. С. Пономарьов. — Вид. 2-ге, допов. і переробл. — Х. : НТУ "ХП", 2008. — 521 с.
4. Фаренік С. А. Управління соціальними процесами: побудова та реалізація соціальних моделей : монографія / С. А. Фаренік. — К. : Вид-во УАДУ, 2003. — 368 с.
5. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 744 с.
6. Томас Кун. Структура научных революций / Томас Кун. — М. : АСТ, 2009. — 310 с.
7. Философия управления: социально-гуманитарные проблемы / В. В. Алехин, В. В. Бурега, С. Ф. Поважный, Л. В. Алехина. — Донецк : Донец. гос. акад. управления, 1999. — 294 с.
8. Шаян Л. П. Нариси про українське управління / Л. П. Шаян. — К. : Динаміка, 2009. — 144 с.

9. Гаєвська О. Б. Управління як соціальний феномен / О. Б. Гаєвська. — К. : КНЕУ, 2000. — 210 с.
10. Управління людськими ресурсами: філософські засади : навч. посіб. / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, О. М. Попов [та ін.] ; за ред. В. Г. Воронкової. — К. : Професіонал, 2006. — 567 с.
11. Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания / П. Фейерабенд ; пер. с англ. А. Л. Никифорова. — М. : АСТ ; Хранитель, 2007. — 413 с.
12. Соловйов Е. Ю. Толерантність як новоєвропейська універсалія / Е. Ю. Соловйов // Демони миру та боги війни. Соціальні конфлікти посткомуністичної доби. — 1997. — С. 99–115.
13. Пономарьов О. С. Самоорганізація і управління в соціальних системах / О. С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. — 2003. — № 2. — С. 37–46.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2014.

Gudkov S. Philosophy of management as a paradigm of society survival.

Background. *The scientific article is devoted to the topical problems of modern management philosophy, which is becoming more practical. This is due to the high dynamics of social development, lots of conflicts in life and high cost of administrative errors.*

Review of scientific sources has shown that the basic methodological approaches to the management process are summarized in modern management philosophy. Within a particular philosophical paradigm knowledge of management acquires integrity and interdependence of its structural components. Lack of comprehension of conceptual and systematic basis of the social management from the positions of modern post nonclassical scientific and methodological approaches to the regulation of social systems caused the main aim of the study.

Material and methods. Besides general logical research methods set of methods and approaches of post nonclassical science that studies self-organizing and self-regulating system of natural and socio-cultural origin was applied.

Results. The paper focuses on the fact that the current philosophical paradigm requires management professionals in the field of wide ideological range of managerial vision of reality in the unity of the general, special and concrete. Management effectiveness largely depends on understanding by the executives the value system that determines life guidance of social system.

Tolerance creates an opportunity for dialogue, cooperation and formation of a common identity even if there are cultural differences. In Ukraine should take place the transition to the paradigm of social administration, which is characterized by strengthening social oriented management system to the interests of the individual, more flexible forms of regulation of social relations based on self-organization.

Conclusion. Formation of simplified management paradigm is the cause of errors in management practice. If there are deep social contradictions culture can lose the human character, acquire alienated forms and turn into anti-culture. Professionalization of managerial work is an important prerequisite for overcoming anti-social phenomena and effective social control in Ukraine.

Keywords: practical philosophy, management philosophy, paradigm, normal science, scientific revolution, paradigm shift, methodological anarchism.

REFERENCES

1. *Andrushhenko V. P.* Suchasna social'na filosofija / V. P. Andrushhenko, M. I. Myhal'chenko. — Vyd. 2-e, vypr. j dopov. — K. : Geneza, 1996. — 368 s.
2. *Kanak F.* Konflikty ta perehidnyj stan nacional'nogo buttja / F. Kanak, V. Lobas // *Filosofs'ka dumka*. — 1999. — № 4. — S. 72–77.
3. *Kremen' V. G.* Filosofija upravlinnja : pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl. / V. G. Kremen', S. M. Pazynych, O. S. Ponomar'ov. — Vyd. 2-ge, dopov. i pererobl. — H. : NTU "HPI", 2008. — 521 s.
4. *Farenik S. A.* Upravlinnja social'nyh procesamy: pobudova ta realizacija social'nyh modelej : monografija / S. A. Farenik. — K. : Vyd-vo UADU, 2003. — 368 s.
5. *Stepin V. S.* Teoreticheskoe znanie / V. S. Stepin. — M. : Progress-Tradicija, 2000. — 744 c.
6. *Tomas Kun.* Struktura nauchnyh revoljucij / Tomas Kun. — M. : AST, 2009. — 310 s.
7. *Filosofija upravlenija: social'no-gumanitarnye problemy* / V. V. Alehin, V. V. Burega, S. F. Povazhnyj, L. V. Alehina. — Donec : Donec. gos. akad. upravlenija, 1999. — 294 s.
8. *Shajan L. P.* Narysy pro ukrai'ns'ke upravlinnja / L. P. Shajan. — K. : Dynamika, 2009. — 144 s.
9. *Gajevs'ka O. B.* Upravlinnja jak social'nyj fenomen / O. B. Gajevs'ka. — K. : KNEU, 2000. — 210 s.
10. *Upravlinnja ljuds'kymy resursamy: filosofs'ki zasady : navch. posib.* / V. G. Voronkova, A. G. Belichenko, O. M. Popov [ta in.] ; za red. V. G. Voronkovi'. — K. : Profesional, 2006. — 567 s.
11. *Fejerabend P.* Protiv metoda. Oчерk anarhistskoj teorii poznaniya / P. Fejerabend ; per. s angl. A. L. Nikiforova. — M. : AST ; Hranitel', 2007. — 413 s.
12. *Solovjov E. Ju.* Tolerantnist' jak novojevrops'ka universalija / E. Ju. Solovjov // *Demony myru ta bogy vijny. Social'ni konflikty postkomunistychnoi' doby*. — 1997. — S. 99–115.
13. *Ponomar'ov O. S.* Samoorganizacija i upravlinnja v social'nyh systemah / O. S. Ponomar'ov // *Teorija i praktyka upravlinnja social'nyh systemamy: filosofija, psihologija, pedagogika, sociologija*. — 2003. — № 2. — S. 37–46.